

‘Fact check plus’

Sinds kort kunnen we er niet meer omheen: Nederland heeft een sterke behoefte aan ‘fact checken’, het toetsen van het waarheidsgehalte van uitspraken in het politieke debat. Het kritisch tegen het licht houden van beweringen en het onderbouwen van beleid met onderzoeksmateriaal, daar kun je als wetenschapper natuurlijk moeilijk tegen zijn. Beginnen met een probleemstelling, gegevens verzamelen en conclusies trekken over wat werkt en wat niet werkt, mooier kan toch niet? Toegegeven, dat klinkt aantrekkelijk, alleen is de vraag of het altijd mogelijk of wenselijk is eenzelfde houding aan te nemen, zoals wetenschappelijk onderzoek vereist. Want, stel nou eens dat de wereld van het beleid af en toe lijkt op de volgende parabel:

... Het was een regenachtige dag en ik was onderweg. Ik werd verwacht, waarvoor en waarom wist ik nog niet. Aangekomen bij het opgegeven adres werd ik opgewacht door de bode die druk doende was. ‘Ah, daar bent u’, zei hij. Hij wees op een grote stapel dozen. ‘Wat zit daarin?’ vroeg ik. ‘De rapporten.’ Ik keek hem vragend aan. ‘Úw rapporten.’ Hij duwde mij een exemplaar in handen. Ik sloeg het open en vol ongeloof staaarde ik naar de pagina’s. Dat de voorkant compleet leeg was, was me al opgevallen. Het leek mij dat dat misschien iets met het zeer geheime karakter van die rapporten te maken had. Maar, nu bleek ook aan de binnenkant ervan geen letter te staan. ‘Er is iets misgegaan bij de drukker’, zei ik. Verschrikt keek de man op en sloeg een boekwerk open om gerustgesteld tot de conclusie te komen dat alles er ‘perfect uitzag’. ‘Weet je wat?’ zei hij, ‘anders breng je wat exemplaren rond. Dat zullen ze op prijs stellen.’

Ik liep naar een andere vleugel van het gebouw. Een voor een namen de voorzitters van de Radicale Middenpartij, de Vrijpartij en de Blauw-Roden een exemplaar in ontvangst. Terwijl ik vreesde dat zij zwaar

teleurgesteld zouden zijn door de lege vellen papier die ik aan hen overhandigde, ontvingen zij mij met open armen en waren zij zeer tevreden met het product. 'Die nadruk die u heeft gelegd op samenleving en gezin, dát is precies waar wij voor hebben gekozen in ons programma', sprak de één. De ander constateerde dat het duidelijk was dat al hun voorstellen ondersteund werden en bedankte mij voor het geven van zoveel 'munitie' waarmee de regering 'vandaag nog naar huis zou kunnen'. En, aangekomen bij een aantal van die zittende partijen, bleek dat zij 'zeer verheugd' waren over 'het feit dat ons beleid zo succesvol is en er geen enkele reden is voor bijstelling.'

Met stomheid geslagen liep ik terug naar de ingang. 'Dit is toch niet te begrijpen?' sputterde ik. 'Weet je wat?' zei de bode, 'anders ga je even langs bij een van je voorgangers, die heeft tegenwoordig een kaaswinkel en paar straten verderop.' Onderweg naar de zaak kwam ik een aantal mensen tegen die een doos droegen met daarop een gele cirkel en met grote letters 'kaas' geschreven. Hoewel de verpakkingen varieerden van heel klein naar heel groot, leek het er niet op dat zij veel verschilden in gewicht. Aangekomen bij de winkel, klonk bij het openen van de deur een opgewekte bel. Van achter uit de zaak kwam een oudere man naar voren, die een gele stift op de toonbank legde. 'Ah, de nieuweling', mompelde hij. Een glimlach verscheen op zijn gezicht. 'Laat me raden: je hebt je eerste ochtend gehad en nu wil je wel eens weten wat er gaande is?' 'Ga zitten.' Hij begon te vertellen over hoe hij als jonge beleidsonderzoeker aan de slag was gegaan. Eens in de zoveel tijd leverde hij een beleidsstuk af met de ene beleidsrelevante berekening na de andere. Gaandeweg werden zijn analyses kritischer en scherper. 'Tot ik op een dag een fout maakte.' Het bleek dat bij het drukken van het beleidsonderzoek bij de helft van de rapporten een figuur omgekeerd was. 'Natuurlijk verwachtte ik dat ik er stevig van langs zou krijgen. Maar niks was minder waar.' Het past allemaal prima in 'hun eigen verhaal'. Vanaf die dag besloot hij anders te werk te gaan, namelijk door stukje bij beetje minder informatie op te nemen in de documenten. 'Tot op een dag geen van de pagina's nog beschreven was. Op een dag hield ik het voor gezien. In de tussentijd had ik genoeg dozen voor het openen van deze prachtige kaaswinkel...'

Voor de goede orde: nee, zo ziet de werkelijkheid er uiteraard niet uit. En, nee, het gaat hier niet om de vraag of feiten al dan niet bestaan. Dat neemt niet weg dat de kloof tussen wetenschap en beleid af toe redelijk groot is, waardoor de mogelijkheid tot 'fact checken' vaak zeer beperkt zijn. Daarvoor is een aantal redenen te bedenken.

Ten eerste zijn feiten lang niet altijd feiten. Het politieke debat bestaat doorgaans niet uit het uitspreken van een reeks feiten die vervolgens eenduidig getoetst kunnen worden. Hoewel het beeld wel eens lijkt te bestaan dat de wetenschap een soort antwoordautomaat is waar

een antwoord uitkomt als er een vraag ingevoerd wordt, werkt dat doorgaans niet zo. Nog afgezien dat zoiets niet werkt, en nog los van het punt dat wetenschappers het ook niet altijd eens zijn over de feiten, bestaat het politiek debat grotendeels uit normatieve uitspraken die vervolgens buiten het bereik van de 'fact check' vallen.

Ten tweede zijn feiten lang niet altijd objectief of waardevrij. Sterker nog, op het toetsen van bepaalde feiten rust zelfs een taboe. Wat bijvoorbeeld te denken van de reacties op de vraag van de PVV: 'Wat kost de immigratie van niet-westerse allochtonen?' Deze waren grotendeels afkeurend en maakten duidelijk dat een 'fact check' niet altijd gewenst is. De vraag of het stellen van bepaalde vragen al dan niet gewenst is, valt vervolgens lastig op waarheid te toetsen.

Ten derde liggen veel van de te toetsen feiten in de toekomst. Oftewel, bepaalde feiten zijn door wetenschappers domweg niet te toetsen, omdat het nog geen feiten zijn. Ook al proberen wetenschappers zich soms te wagen aan voorspellingen, zij zijn altijd genoodzaakt dit met de nodige mitsen en maren te omkleden door de enorme foutenmarge van dergelijke voorspellingen. Logischerwijs zijn politici geneigd zich wel te wagen aan voorspellingen over het succes van hun eigen beleid en de gevaren van dat van hun tegenstanders. Een 'fact check' zal hier geen uitkomst bieden.

Naast deze drie redenen zijn talloze andere redenen te noemen die aanleiding geven kritisch te zijn op het nut en de noodzaak van 'fact checken'. Hoewel daaruit de conclusie zou kunnen worden getrokken dat het maar beter is helemaal af te zien van 'fact checken' door wetenschappers, pleit dat juist voor een 'fact check plus', waarin wetenschappers duidelijk maken dat feiten niet altijd eenvoudig zijn, die reflecteren op normatieve aspecten van feiten en die wijzen op de onzekerheid van toekomstvoorstellingen.

Ferry Koster